

**ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ
„СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ**

**FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ
„St. CYRILLE ET METHODE“ DE SKOPJE**

ISSN 0350-1892

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

ANNUAIRE

КНИГА 70 VOLUME

СКОПЈЕ – SKOPJE

2017

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

Книга 70, 2017 година

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Филозофски факултет – Скопје

Издавач:

Филозофски факултет – Скопје

За издавачот:

Проф. д-р Ратко Дуев, *Декан на Филозофскиот факултет*

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

COMITÉ DE RÉDACTION

Доц. д-р Јасмина Поповска, претседателка	Доц. д-р Никола Минов, потпретседател
Доц. д-р Алма Тасевска	Доц. д-р Ирена Теодора Весевска
Доц. д-р Светлана Кочовска-Стевовиќ	Доц. д-р Билјана Блажевска-Стоилковска
Проф. д-р Марија Дракулевска-Чукалевска	Доц. д-р Сергеј Цветковски
Проф. д-р Сунчица Димитријоска	Проф. д-р Даниела Димитрова-Радојичиќ
Проф. д-р Сузана Симоновска	Доц. д-р Ирена Авировиќ
Даниела Неделкова, секретарка на Годишниот зборник и Редакцискиот одбор	

МЕЃУНАРОДЕН УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

COMITÉ DE RÉDACTION INTERNATIONALE

Walter Schweidler, Katholische Universität Eichstätt - Ingolstadt
Milan Matijević, Sveučilište u Zagrebu
Јанко Христов, Југозападен универзитет „Неофит Рилски“ - Благоевград
Ramadan Hussein, Eberhard Karls Universität - Tübingen
Витомир Митевски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Elżbieta Wesółowska, Warmia and Mazury University in Olsztyn
Marcin Lubaś, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Jennifer Todd, University College Dublin
Vasilios Ioakimidis, Durham University
Бранка Јаблан, Универзитет у Београду
Јелисавета Благојевић, Универзитет Сингидунум – Београд

Лектура на македонски јазик: Софија Чолаковска-Поповска

Лектура на англиски јазик: Љубица Десподова-Чуревска

Компјутерска подготовка: Никола Минов

Печати: MAP-CAЖ Ташко ДООЕЛ – Скопје

Тираж: 200

Адреса: Филозофски факултет, бул. „Гоце Делчев“, 9А, 1000 Скопје, Република Македонија, поштенски
фах 540

Adresse: Faculté de Philosophie, bul. „Goce Delcev“, 9A, 1000 Skopje, République de Macédonie, boîte postale 540

СОДРЖИНА
SOMMAIRE

Кон 70. Број на Годишниот зборник..... IX
Towards the 70th issue of the Faculty of Philosophy's Annual..... XI

ИНСТИТУТ ЗА ФИЛОЗОФИЈА
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

Ана ДИМИШКОВСКА
МИСТЕРИОЗНАТА РАКА НА (НЕ) ПРАВДАТА: ТЕНКАТА ЛИНИЈА
ПОМЕГУ ЗЛОСТОРСТВОТО И КАЗНАТА ВО РОМАНОТ
“AND THEN THERE WERE NONE” ОД АГАТА КРИСТИ..... 13

Ana DIMISHKOVSKA
THE MYSTERIOUS HAND OF (IN)JUSTICE: THE THIN LINE BETWEEN
CRIME AND PUNISHMENT IN THE NOVEL: “AND THEN THERE
WERE NONE” BY AGATHA CHRISTIE..... 23

Јасмина ПОПОВСКА
АФЕКТИТЕ И РАЗУМОТ: СОВРЕМЕНИ АСПЕКТИ НА
ТЕРАПЕВТСКАТА УЛОГА НА СТОИЧКАТА ЕТИКА..... 33

Jasmina POPOVSKA
PASSIONS AND REASON: CONTEMPORARY ASPECTS OF THE
THERAPEUTIC FUNCTION OF STOIC ETHICS..... 43

Марија ТОДОРОВСКА
КРАТОК ВОВЕД ВО НЕКОИ АСПЕКТИ НА ПОТЕКЛОТО НА
„ИНКАРНИРАНО ЗЛО“..... 53

Marija TODOROVSKA
A BRIEF INTRODUCTION TO SOME ASPECTS OF THE ORIGIN OF
EVIL “INCARNATE”..... 67

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОГИЈА
INSTITUT DE PÉDAGOGIE

Марија ТОФОВИЌ КАМИЛОВА и Елизабета ТОМЕВСКА-ИЛИЕВСКА
ОСНОВИТЕ НА РАЊНОТО ЈАЗИЧНО ОПИСМЕНУВАЊЕ
НА ДЕЦАТА ВО ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ 79

Marija TOFOVIKJ KJAMILOVA and Elizabeta TOMEVSKA-ILIEVSKA
FUNDAMENTALS OF EARLY LINGUISTIC LITERACY
OF PRESCHOOL CHILDREN..... 93

ИНСТИТУТ ЗА КЛАСИЧНИ СТУДИИ
INSTITUT DE PHILOLOGIE CLASSIQUE

- Елена ЦУКЕСКА**
A-TE-WO-JO – ГЕНИТИВ ОД МИКЕНСКО ЛИЧНО ИМЕ..... 105
- Elena DŽUKESKA**
A-TE-WO-JO – GENITIVE OF A MYCENAEAN PERSONAL NAME..... 111
- Светлана КОЧОВСКА-СТЕВОВИЌ**
ГОВОРНИОТ ЧИН ЗАБЛАГОДАРУВАЊЕ ВО КИКЕРОНОВАТА
ПРЕПИСКА..... 117
- Svetlana KOČOVSKA-STEVOVIĆ**
THE SPEECH OF THANKING IN CICERO'S CORRESPONDENCE..... 129

ИНСТИТУТ ЗА ПСИХОЛОГИЈА
INSTITUT DE PSYCHOLOGIE

- Елена АЧКОВСКА ЛЕШКОВСКА**
ИНТЕЛИГЕНЦИЈА НАСПРОТИ РАЦИОНАЛНОСТ..... 139
- Elena AČKOVSKA LEŠKOVSKA**
INTELLIGENCE VERSUS RATIONALITY..... 149
- Николина КЕНИГ**
УЛОГАТА НА РОДОВИОТ ИДЕНТИТЕТ И ПОЛОТ ВО
САМООБЈЕКТИФИКУВАЊЕТО..... 157
- Nikolina KENIG**
THE ROLE OF GENDER IDENTITY AND SEX IN
SELF-OBJECTIFICATION..... 173
- Ана ФРИЦХАНД**
РАЗВОЈ НА РЕЧНИКОТ КАЈ МОМЧИЊА И КАЈ ДЕВОЛЧИЊА
ВО РАНО И ВО СРЕДНО ДЕТСТВО..... 187
- Ana FRITZHAND**
DEVELOPMENT OF VOCABULARY IN BOYS AND GIRLS
FROM EARLY AND MIDDLE CHILDHOOD..... 197
- Билјана БЛАЖЕВСКА-СТОИЛКОВСКА**
РАБОТНИ ВРЕДНОСТИ И АНТИЦИПИРАНИОТ ПСИХОЛОШКИ
ДОГОВОР КАЈ СТУДЕНТИ ВО ЗАВРШНА ГОДИНА НА СТУДИИ..... 205
- Biljana BLAŽEVSKA-STOILKOVSKA**
WORK VALUES AND ANTICIPATORY PSYCHOLOGICAL
CONTRACT AMONG FINAL YEAR UNIVERSITY STUDENTS..... 219

ИНСТИТУТ ЗА СОЦИОЛОГИЈА
INSTITUT DE SOCIOLOGIE

- Татјана СТОЈАНОСКА ИВАНОВА**
УЛОГАТА НА СЕМЕЈСТВОТО ВО ПРЕВЕНИРАЊЕ НА НАСИЛСТВОТО
ЗА ВРЕМЕ НА СПОРТСКИ МАНИФЕСТАЦИИ..... 231
- Tatjana STOJANOSKA IVANOVA**
THE ROLE OF FAMILY IN THE PREVENTION OF VIOLENCE
DURING SPORTS MANIFESTATIONS..... 239

ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И МИР
INSTITUT DE SÉCURITÉ, DÉFENSE ET PAIX

- Билјана ВАНКОВСКА**
ПРИВАТНИОТ БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ ВО ПОТРАГА ПО
ЛЕГИТИМИТЕТ И ЈАВНА ДОВЕРБА..... 247
- Biljana VANKOVSKA**
PRIVATE SECURITY SECTOR IN QUEST FOR LEGITIMACY
AND PUBLIC TRUST..... 255
- Оливер БАКРЕСКИ**
СИСТЕМ НА НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ НА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА КИНА..... 263
- Oliver BAKRESKI**
NATIONAL SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF CHINA..... 273
- Тања МИЛОШЕВСКА**
ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА ИЗВОРИТЕ НА ФИНАНСИРАЊЕ
НА ИСЛАМСКАТА ДРЖАВА..... 283
- Tanja MILOSHEVSKA**
IDENTIFICATION OF FUNDING SOURCES OF ISLAMIC STATE..... 295
- Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ и Александар ПАВЛЕСКИ**
УЛОГАТА НА КОМУНИКАЦИЈАТА ВО ЕТНОПОЛИТИЧКИТЕ
КОНФЛИКТИ..... 305
- Goran ZENDELOVSKI and Aleksandar PAVLESKI**
THE ROLE OF COMMUNICATION IN ETHNIC-POLITICAL CONFLICTS..... 315
- Сергеј ЦВЕТКОВСКИ**
ЛЕГАЛНИ АСПЕКТИ НА ХУМАНИТАРНИТЕ ИНТЕРВЕНЦИИ..... 323
- Sergej CVETKOVSKI**
LEGAL ASPECTS OF HUMANITARIAN INTERVENTION..... 333

ИНСТИТУТ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА
INSTITUT DE TRAVAIL SOCIAL ET POLITIQUES SOCIALES

- Софија ГЕОРГИЕВСКА**
ИНТЕРПЕРСОНАЛНА КОМУНИКАЦИЈА И МОТИВ ЗА ПОМАГАЊЕ
КАЈ ПОМАГАТЕЛНИ ПРОФЕСИИ..... 341
- Sofija GEORGIEVSKA**
INTERPERSONAL COMMUNICATION AND HELPING SYNDROME
IN THE HELPING PROFESSION..... 353

ИНСТИТУТ ЗА ДЕФЕКТОЛОГИЈА
INSTITUT D'EDUCATION ET RÉHABILITATION SPECIAL

- Наташа ЧИЧЕВСКА-ЈОВАНОВА и Даниела ДИМИТРОВА-РАДОЈЧИЌ**
ПИШУВАЊЕ МЕРЛИВИ ЦЕЛИ ВО ИНДИВИДУАЛЕН
ОБРАЗОВЕН ПЛАН..... 365
- Natasha CHICHEVSKA-JOVANOVA and Daniela DIMITROVA-RADOJČIĆ**
WRITING MEASURABLE GOALS IN INDIVIDUAL
EDUCATION PLAN..... 377
- Александра КАРОВСКА РИСТОВСКА и Маја ФИЛИПОВСКА**
ПОЗНАВАЊЕ НА ДЕЛОВИ НА ТЕЛО КАЈ ЛИЦА
СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ..... 387
- Aleksandra KAROVSKA RISTOVSKA and Maja FILIPOVSKA**
RECOGNITION OF BODY PARTS IN PERSONS WITH
INTELLECTUAL DISABILITY..... 397
- Наташа СТАНОЈКОВСКА-ТРАЈКОВСКА**
СЕМЕЈНИ РЕСУРСИ И ПОДДРШКА НА СЕМЕЈСТВА НА ДЕЦА
СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ..... 407
- Natasha STANOJKOVSKA-TRAJKOVSKA**
FAMILY RESOURCES AND SUPPORT TO FAMILIES OF CHILDREN
WITH INTELLECTUAL DISABILITY..... 417

ИНСТИТУТ ЗА СЕМЕЈНИ СТУДИИ
INSTITUT D'ETUDES DE LA FAMILIE

- Македонка РАДУЛОВИЌ**
ПОРОДИЛНО ОТСУСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
(СТАВОВИ НА МЛАДИТЕ)..... 427

Makedonka RADULOVIC
MATERNITY LEAVE IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA
(OPINIONS OF THE YOUNG)..... 437

Ирена АВИРОВИЌ
ВЛИЈАНИЕТО НА КАТОЛИЧКАТА ЦРКВА ВРЗ
СЕМЕСТВОТО ВО ИТАЛИЈА..... 447

Irena AVIROVIKJ
THE INFLUENCE OF THE CATHOLIC CHURCH ON
THE FAMILY IN ITALY..... 457

41
53
55
77
37
37
17
27

СЕМЕЈНИ РЕСУРСИ И ПОДДРШКА НА СЕМЕЈСТВА НА ДЕЦА СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ

Кратка содржина

На семејствата со член со интелектуална попреченост, особено кога станува збор за потешка интелектуална попреченост која најчесто е придружена и со дополнителни нарушувања, им е неопходна континуирана помош и поддршка.

Истражувањето има цел да покаже кои се ресурсите со кои располага семејството и од кого имаат најголема поддршка семејствата на деца со интелектуална попреченост.

Во рамките на ова истражување, со употреба на Скалата за семејна поддршка и Скалата за семејни ресурси, беа добиени податоци од 60 родители на деца со интелектуална попреченост од четирите дневни центри во Охрид и во Куманово.

Со помош на АНОВА и *t*-тест за значајност на разлики е утврдено дека најголема поддршка испитаниците имаат од својот партнер. Дневните центри се значаен ресурс кој игра важна улога во животот на децата со посебни образовни потреби и нивните семејства. Податоците од истражувањето покажуваат дека на родителите им се најзначајни времето кое го поминуваат со своите деца, а родителите најмалку време имаат за одмор, разонода и забава. Соодветно со очекуваното, постои корелација меѓу ресурсите и поддршката на семејствата, односно колку поддршката се зголемува толку се зголемуваат и ресурсите. Возраста на детето е единствена варијабла која влијае на поддршката на семејството, а кај ресурсите влијае степенот на образованието на родителите.

На семејствата на децата со посебни образовни потреби им е потребна поголема психолошка поддршка и советување, социјална поддршка, едукативна поддршка, поддршка во остварувањето на правата од областа на социјалната и здравствената заштита, како и поголема поддршка од локалната заедница.

Клучни зборови: ДЕЦА СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ, ДНЕВНИ ЦЕНТРИ, СЕМЕЈНА ПОДДРШКА, СЕМЕЈНИ РЕСУРСИ

Вовед

Доаѓањето на свет на секое дете е еден од најзначајните мигови во животот на секое семејство. За жал, некои семејства многу рано се соочуваат со многу предизвици и стануваат свесни дека наспроти нивните желби и сонцишта, ќе имаат

тежок пат на кој им е потребна помош и поддршка во остварувањето на целите кои се менуваат, и во остварувањата на правата и можностите на нивното дете, и на семејството во целина.

За повеќето родители доаѓањето на свет на нивното дете е трогателен и уникатен момент. За време на бременост родителите, генерално, градат оптимистички очекувања за тоа какво ќе биде нивното дете и какви ќе бидат тие самите како родители. Кога тие ќе дознаат дека нивното дете има проблем од траен карактер, кај нив може да се јават бројни социоемоционални реакции. Раѓањето на дете со попреченост или откривање дека детето има попреченост може да има длабоки ефекти врз целото семејство.

Оваа состојба е најсериозен тест за едно семејство, односно тест со кој се открива еластичноста на самото семејство. Разбирањето на емоционалните реакции и однесувањето на родителите, како и на останатите членови на семејството на деца со посебни потреби е од голема важност за понатамошно управување на секојдневниот живот.

Родителите кои имаат дете со пречки во развојот искусиле различни нивоа на стрес и различни негови предизвикувачи. Тие се погодени на различни начини со самото тоа што имаат дете со посебни потреби. Тука се вклучени чувството на тага, депресија во различни периоди од животот и доживувања на разни други емоционални реакции. Може да биде засегнат и нивниот социјален живот, секојдневните и рекреативните активности да бидат намалени, стануваат засегнати и односите со членовите од семејството, се јавуваат финансиски проблеми, а и физичкото и психичкото здравје на родителот има тенденција да биде нарушено (Ravindranadan V., Raju S., 2008).

Во рамките на социолошкиот домен, истражувањата потврдиле дека родителите признаваат дека социјалниот живот на семејството се менува со раѓањето дете со интелектуална попреченост. Доаѓа до повлекување на семејството, намалување на контактите со пошироката фамилија, промена на пријателите, поретки заеднички активности на брачниот пар, намалена посета од соседите, пријателите и сл. (DeMayer, 1979).

Семејствата со деца со пречки во развојот често имаат помала мрежа за неформална заштита и тоа е причина за нивната поголема социјална изолација во споредба со други семејства.

Родителството и родителската грижа на дете со пречки во развојот може да резултира со појава на гнев, револт, чувство на вина, анксиозност и депресија, особено ако е придружено со лимитирана родителска грижа кон останатите деца во семејството. Во зависност од степенот на интелектуална попреченост, детето со пречки во развојот бара многу време и енергија. Од неговите браќа и сестри се бара да се грижат за него, да ја разберат неговата положба и да го олеснат неговото функционирање во секојдневниот живот. Односно тие добиваат една нова, одговорна улога во семејството која често пати влијае врз доживувањето на нивното детство и нивниот правилен емоционален развој (Кескинова, Ајдински, Мемеди, 2017).

Во времето кога на родителите најмногу им е потребна помош, семејството или пријателите може нема да го предвидат или да го почувствуваат тоа. Дедовците и бабите можеби нема да ја прифатат дијагнозата или може да се случи да обвинат еден од родителите, секако најчесто оној што не е во сродство со нив. Пријателите може да се чувствуваат непријатно во присуство на детето, или можеби нема да знаат што да кажат за да ги утешат родителите, како резултат на овие тие најчесто стојат настрана. Како дополнување на ова може да кажеме дека постои веројатност родителите да се срамат од своето дете и од проблемите што ги има, па многу ретко се осмелуваат да излезат од дома. Сите овие фактори може да доведат до социјална изолација. Дури и ако родителите сакаат да ги одржуваат своите социјални контакти, можеби нема да можат поради физичките и медицинските потреби што ги има нивното дете (Mark L., Batshaw M. D, 1997).

Предмет на ова истражување е да се утврдат семејните ресурси и семејната поддршка која ја имаат семејствата што имаат деца со пречки во развојот кои ги посетуваат четирите дневни центри во Охрид и во Куманово, како и да се утврди дали има разлика во поддршката и ресурсите на семејствата во двата града.

Со истражувањето беа опфатени 60 родители, по 30 од двата града.

Под семејна поддршка се подразбира поддршката која меѓу себе си ја даваат родителите на детето, поддршката која им ја даваат нивните родители, пријателите, други родители, семејната средина, невладините организации, верската заедница, стручни лица од помагателни профили, како и институции од областа на социјалната, здравствената заштита и образованието.

Семејните ресурси се однесуваат на примањата, поседувањето стан и покуќнина, средства за детето со интелектуална попреченост и социјалниот статус.

За потребите на истражувањето е користена Скалата за семејна поддршка (C. Dunst, C. Trivette & A. Deal, 1988) која ја обработува пристапноста на поддршката за семејствата и социјалната интеграција на семејствата. Скалата е наменета за квалитативна процена на поддршката што ја има семејството од пошироката семејна и општествена средина. Скалата се состои од 18 ајтеми на потенцијална поддршка групирани во пет категории поддршка: неформална, партнерска, социјални организации, поддршка од формална природа и професионални сервиси. Скалата е петстепенена од Ликертов тип и се бележи од „нималку“ до „исклучително многу“.

Скалата за семејни ресурси (C. Dunst, C. Trivette & A. Deal, 1988) ја проценува семејната сила, функционирањето, односите и интеракцијата. Скалата се состои од 30 ајтеми-хиерархиски подредени врз основа на потребите, каде што базичните потреби се ставени на прво место. И овде се работи за петстепенена скала од Ликертов тип каде што 1 означува „нималку“, а 5 „речиси секогаш“.

Со помош на Пирсонов коефициент на корелација е утврдено дека постои поврзаност меѓу семејните ресурси и поддршката на семејството. Податоците во Табела 1 покажуваат дека постои статистички значајна поврзаност на ниво на значајност од ($p < 0,01$), односно колку семејната поддршка се зголемува толку се зголемуваат и ресурсите што им се на располагање на семејството.

Табела 1 Корелација помеѓу семејната поддршка и ресурсите

		Поддршка	Ресурси
Семејна поддршка	Pearson Correlation	1	,721
	Sig. (2-tailed)		,008
	N	60	18
Семејни ресурси	Pearson Correlation	,721	1
	Sig. (2-tailed)	,008	
	N	60	19

Разликите во однос на семејната поддршка и ресурсите во двата града се пресметани со помош на t-тест на значајност на разлики. Податоците од Табела 2 покажуваат дека нема разлики меѓу двата града.

Табела 2 Разлики помеѓу двата града

Град		N	Средна вредност	Стандардно отстапување
Семејна поддршка	Охрид	37	46,5714	5,82687
	Куманово	23	49,4545	15,43609
Семејни ресурси	Охрид	37	39,5714	11,23769
	Куманово	23	44,1818	11,20552

Согласно со нашите очекувања, постои поврзаност меѓу возраста на детето и семејната поддршка и ресурсите. Податоците во Табела 3 го потврдуваат тоа. Со помош на ANOVA е утврдено дека постојат разлики во однос на семејната поддршка кај семејствата со дете со различна возраст – на ниво $p < 0,01$.

Табела 3 Поврзаност меѓу возраста на детето и семејната поддршка и ресурсите

ANOVA

		Сума на ско- рови	Df	Средна вредност	F	Sig.
Семејни ресурси	Помеѓу групите	352,026	2	176,013	1,591	,234
	Во групите	1770,500	58	110,656		
	Вкупно	2122,526	60			
Семејна поддршка	Помеѓу групите	2406,400	2	1203,200	83,711	,000
	Во групите	215,600	58	14,373		
	Вкупно	2622,000	60			

Табела 4 покажува дека постојат разлики во однос на семејните ресурси кај семејствата со различен степен на образование – на ниво $p < 0,05$, односно колку што расте степенот на образованието толку семејствата наоѓаат повеќе начини за користење ресурси што можат да го подобрат квалитетот на живот на

нивниот член со интелектуална попреченост, но и на семејството, воопшто. Наспроти ова, поддршката не е поврзана со степенот на образование на родителите.

Табела 4 Поврзаност меѓу степенот на образование и семејната поддршка и ресурсите

ANOVA

		Сума на скорови	Df	Средна вредност	F	Sig.
Семејни ресурси	Помеѓу групите	1034,460	4	258,615	3,328	,041
	Во групите	1088,067	58	77,719		
	Вкупно	2122,526	60			
Семејна поддршка	Помеѓу групите	581,333	4	145,333	,926	,479
	Во групите	2040,667	58	156,974		
	Вкупно	2622,000	60			

Дете со интелектуална попреченост подразбира бројни откажувања и постојана потреба од помош и придружба на детето. Од таа причина, во најголем број од семејствата барем еден член од семејството не е вработен. Улогата на придружник или негувател најчесто ја презема мајката. Податоците во табелите 5 и 6 покажуваат дека на примерокот на ова истражување статистички значајно не влијае работниот статус на родителите.

Табела 5 Поврзаност меѓу работниот статус на мајката и семејната поддршка и ресурсите

		Град	N	Средна вредност	Стандардно отстапување
Семејна поддршка	Охрид		27	45,9231	5,15528
	Куманово		33	54,6000	22,53442
Семејни ресурси	Охрид		27	40,8571	10,78359
	Куманово		33	45,8000	11,41052

Табела 6 Поврзаност меѓу работниот статус на таткото и семејната поддршка и ресурсите

		Град	N	Средна вредност	Стандардно отстапување
Семејна поддршка	Охрид		37	46,5714	5,82687
	Куманово		23	49,4545	15,43609
Семејни ресурси	Охрид		37	39,5714	11,23769
	Куманово		23	44,1818	11,20552

И местото на живеење не игра значајна улога на ресурсите и поддршката која ја добиваат семејствата. Податоците од Табела 7 го потврдуваат тоа.

Табела 7 Поврзаност меѓу условите за живот и семејната поддршка и ресурсите

ANOVA

		Сума на скорови	Df	Средна вредност	F	Sig.
Семејни ресурси	Помеѓу групите	463,669	2	231,835	2,236	,139
	Во групите	1658,857	58	103,679		
	Вкупно	2122,526	60			
Семејна поддршка	Помеѓу групите	151,603	2	75,801	,460	,640
	Во групите	2470,397	58	164,693		
	Вкупно	2622,000	60			

Во зависност од семејните односи и механизмите на справување со стресот кој го носи членот со интелектуална попреченост во едно семејство, зависат и односите со браќата и сестрите. Во некои семејства има крајно позитивен став, а во други, пак, негативен однос. Многу често и другите деца од семејството во одредени периоди од денот мора да бидат „помошници или негуватели“ на своите браќа и сестри. Често родителите не се во можност да им обрнат доволно внимание на децата со типичен развој, а начинот на живот и нивните контакти мора да се приспособат на условите во семејството. Истражувањата покажуваат дека сестрите полесно се справуваат со ваквата ситуација и покажуваат поголема грижа за братот или за сестрата со интелектуална попреченост. Податоците од истражувањето прикажани во Табела 8 не покажуваат поврзаност меѓу поддршката и ресурсите што ги користи семејството со другите деца во семејството.

Табела 8 Поврзаност меѓу бројот на децата во семејството и семејната поддршка и ресурсите

Други деца во семејството		N	Средна вредност	Стандардно отстапување
Семејна поддршка	Охрид	47	48,0588	12,74495
	Куманово	13	53,0000	.
Семејни ресурси	Охрид	47	42,8333	10,75530
	Куманово	13	30,0000	.

Иако степенот со интелектуална попреченост би требало да влијае на поддршката која им е потребна на семејствата, од една страна, а ресурсите кои можат да го подобрат квалитетот на живот на детето и целото семејство, од друга страна, податоците во Табела 9 покажуваат дека не постојат разлики во семејните ресурси и поддршката. Колку е поголем степенот на интелектуална попреченост толку се зголемува потребата од постојана помош и поддршка. Во исто време, колку се поголеми преостанатите способности толку се потребни повеќе ресурси за да можат да се истакнат тие.

Табела 9 Поврзаност меѓу степенот на попреченост и семејната поддршка и ресурсите

ANOVA

		Сума на скорови	df	Средна вредност	F	Sig.
Семејни ресурси	Помеѓу групите	314,026	2	157,013	1,389	,278
	Во групите	1808,500	58	113,031		
	Вкупно	2122,526	60			
Семејна поддршка	Помеѓу групите	566,944	2	283,472	2,069	,161
	Во групите	2055,056	58	137,004		
	Вкупно	2622,000	60			

Возраста на детето игра улога кај семејната поддршка на нашите испитаници. Кај семејствата на деца со помала возраст им е потребна поголема помош. Кај семејните ресурси возраста не игра улога, што е прикажано во Табела 10.

Табела 10 Поврзаност меѓу возраста на детето и семејната поддршка и ресурсите

	Возраст на детето	N	Средна вредност	Стандардно одстапување
Семејна поддршка	2,00	10	61,7500	21,79258
	3,00	50	44,5000	4,56997
Семејни ресурси	2,00	10	43,2500	12,57975
	3,00	50	41,8667	10,82897

Табела 11 покажува дека не постои поврзаност помеѓу полот на децата и поддршката која ја има семејството, како и ресурсите што му се на располагање.

Табела 11 Поврзаност меѓу полот на детето и семејната поддршка и ресурсите

	Пол на детето	N	Средна вредност	Стандардно отстапување
Семејна поддршка	Охрид	30	44,3333	3,77492
	Куманово	30	52,3333	16,65833
Семејни ресурси	Охрид	30	38,7778	11,26696
	Куманово	30	45,2000	10,06424

Можеби најсуптилните резултати од истражувањето можат да се видат токму преку приказот на аритметичката средина на понудените одговори на скалата на процена на семејната поддршка и семејните ресурси. Од пресметувањето на аритметичката средина може да се забележи дека најголема поддршка партнерите имаат токму од нивниот партнер, односно брачен другар. Многу често токму детето со интелектуален развој и заедничката борба со секојдневните проблеми

придонесува родителите на децата со пречки во развојот да имаат уште поголема близина. Исто така, добар показател е високиот скор и кај дневниот центар како ресурс, што е главна цел на вонинституционалната заштита на децата со интелектуална попреченост. Како сојузници и убава поддршка се другите родители на деца со интелектуална попреченост, што се потврдува и со нашиот примерок на истражување, како и пријателите. Загрижува податокот дека многу е мала поддршката од родителите, односно бабите и дедовците на децата.

Семејствата најмногу го ценат времето поминато заедно на целото семејство или, пак, времето кога едниот родител го поминува со децата. Особено впечатливо е тоа што повторно дневниот центар се издвојува како најзначаен ресурс во животот на децата со интелектуална попреченост, како и на целото семејство, воопшто.

Заклучок

Семејството како природна средина за развој и благосостојба на децата треба да ја добива потребната заштита и помош за да може целосно да ја преземе одговорноста во заедницата.

- Едукација на родителите во однос на тоа кои се нивните права и обврски, кои ресурси може да ги користат и како тие ќе влијаат во подобрување на нивното секојдневно живеење.
- Работа на стручниот тим со сите членови во семејството, ангажирање и на други стручни профили кои ќе помогнат во намалувањето на девијантните појави во семејствата, но и развој на стратегија за превенција од овие појави и справување со стресот.
- Стимулирање на родителите за надминување на предрасудите и препреките од околината и нивно повторно вклучување во социјални активности, зголемување на кругот на пријатели и нивните активности насочени кон пошироката општествена средина.
- Психолошка поддршка и советување (решавање на секојдневните проблеми и организирање на семејниот живот на децата со пречки во развојот, препознавање на вештини и талент кај децата, како правилно да се поттикне и насочи развојот на детето со пречки во развојот).
- Поддршка во здравствената заштита (информирање на институциите и службите во заедницата кои можат да бидат од помош, советување со членовите на семејството за важноста на редовните посети на контрола, организирани предавања за здравствената заштита и сл.).
- Едукативна поддршка (дополнителна поддршка за усвојување животни вештини и професионална рехабилитација, поголема соработка со дневните центри и вклучување на родителите и браќата и сестрите во едукативните активности).
- Психосоцијална поддршка (проширување на социјалната мрежа на семејството, поврзување на семејството со услугите што се нудат на ло-

кално ниво, вклучување на родителите и децата во бесплатни спортски, рекреативни и културни активности, посредување со други институции кои се дел од мрежата на поддршка што ќе придонесат за подобрување на животниот квалитет на семејствата).

Литература

- Кескинова, А., Ајдински, Г., Мемеди, Б. (2015). „Квалитет на живот на семејството на дете со интелектуална попреченост“, Охрид.
- Костиќ-Ивановиќ, В., Трошанска, Ј., Калемичијевска, А. (2015). „Семеен квалитет на живот: споредба помеѓу семејства на деца со интелектуална попреченост и семејства на деца со оштетен вид“, Охрид.
- Петров, Р., Гурчиновска, Л., и Станојковска-Трајковска, Н. (2008). *Заштита и рехабилитација на лица со инвалидност*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија.
- Петров, Р., Копчарев, Д., и Такашманова, Т. (2004). „Процесот на деинституционализација на деца од Специјалниот завод во Демир Капија“, *Дефектолошка теорија и практика*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија.
- Skok A. Harvey D. Reddihough D. (2006). „Perceived stress, perceived social support, and wellbeing among mothers of school – aged children with cerebral palsy“, *Journal of intellectual and developmental disability*, vol. 31 (1).
- Станојковска-Трајковска, Н., Марковска, Б., Петров, Р. (2011). „Семејството – најважна алка во процесот на деинституционализација“ *Зборник на трудови, Симпозиум со меѓународно учество, Рана интервенција и развојни пореметувања*, 323-335, Охрид.
- Wanamaker CE, Glenwick DS. (1998). “Stress, coping and perceptions of child behavior in parents of preschoolers with cerebral palsy“, *Rehabilitation Psychology*, vol. 43 (4), p. 297-312.

For most parents, the arrival of their child is a touching and unique moment. During pregnancy, parents generally build optimistic expectations about what their child will be and what they will be like as parents themselves.

When they discover that their child has a problem of lasting character, there can be numerous socio-emotional reactions.

The birth of a child with a disability or the finding that the child has a disability can have profound effects on the whole family.

This condition is the most serious test for a family, or a test that reveals the elasticity of the family itself. Understanding the emotional responses and the behaviour of parents as well as of other members of family with children with special needs is of great importance for the further management of everyday life.

Parents who have a child with disabilities have experienced different levels of stress and various triggers of it. They are affected in different ways by having a child with special needs. This includes the feeling of sadness, depression in different periods of life and the perceptions of various emotional reactions. This may affect and their social life, everyday and recreational activities being reduced, it could also affect the relations with family members, financial problems arise, and at the end the physical and psychological health of the parents tends to be disturbed (Ravindranadan V, Raju S, 2008).

Within the sociological domain, research has confirmed that parents admits that the social life of a family changes with the birth of a child with an intellectual disability. This results in family withdrawal, reduction in contacts with the wider family, change of friends, less common joint activities of the couple, reduced visit from neighbours, friends, etc. (DeMayer, 1979).

Families with children with disabilities often have a smaller network for informal care and this is the reason for their greater social isolation compared to other families.

Parenting and parental care of a child with disabilities may result in anger, revolt, guilt, anxiety and depression, especially if accompanied by limited parental care to other children in the family. Depending on the degree of intellectual disability, a child with disabilities requires a lot of time and energy. His/her brothers and sisters are required to take care of him/her, to understand his/her position and to facilitate his/her functioning in the everyday life. That is, they receive a new, responsible role in the family that often influences the experience of their childhood and their proper emotional development (Кескинова, Ајдински, Мемеди, 2017)

At a time when parents need help the most, family or friends may not anticipate or feel it. Grandparents and grandmothers may not accept the diagnosis, or may happen to blame one of the parents, of course, most often the one who is not related to them. Friends may feel uncomfortable in the presence of the child, or they may not know what to say in order to comfort their parents, as a result they usually stand aside. In addition to this, we can say that parents are likely to be ashamed of their child and from the problems they have rarely dare to leave home. All these factors can lead to social isolation. Even if parents want to maintain their social contacts they may not be able

to do that due to the physical and medical needs of their child (Mark L, Batshaw M.D, 1997).

The subject of this research is to determine the family resources and the family support that the families have with children with intellectual disabilities who visit the four day care centres in Ohrid and Kumanovo, as well as to determine whether there is a difference in the support and resources of the families in both cities.

The survey covered 60 parents, 30 of the two cities.

Family support means the support that parents give to each other, the support provided by their parents, friends, other parents, the family environment, non-governmental organizations, the religious community, experts from helpful profiles, as well as institutions in the area of social, health care and education.

Family resources relate to income, housing and home furnishings, funds for the child with intellectual disability and social status.

For the purpose of the research, the Family Support Scale (C. Dunst, C. Trivette & A. Deal, 1988) was used to address the accessibility of family support and social integration of families. The scale is intended to provide a qualitative assessment of the family's support from the wider family and social environment. The scale consists of 18 items of potential support grouped into five categories of support: informal, partner, social organizations, support from formal nature and professional services. The scale is five-degree from the Likert type and is recorded from "no" to "extremely much".

Family Resources Scale (C. Dunst, C. Trivette & A. Deal, 1988) assesses family power, function, relationships, and interaction. The scale consists of 30 items hierarchically arranged on the basis of needs, where the basic needs are placed in the first place. And here is a five-step scale from the Likert type where 1 denotes "never" and 5 "almost always".

With the help of Pearson correlation coefficient, it has been established that there is a connection between family resources and family support. The data in Table 1 show that there is a statistically important link at the level of significance ($p < 0.01$), i.e., how much family support increases, so does the resources available to the family.

Table 1 Correlation between family support and resources

		Support	Resources
Family support	Pearson Correlation	1	,721
	Sig. (2-tailed)		,008
	N	60	18
Family resources	Pearson Correlation	,721	1
	Sig. (2-tailed)	,008	
	N	60	19

Differences in family support and resources in both cities are calculated using a t-test of significance of differences. The data in Table 2 show that there are no differences between the two cities.

Table 2 Differences between two cities

	City	N	Mean	Std. Deviation
Family support	Ohrid	37	46,5714	5,82687
	Kumanovo	23	49,4545	15,43609
Family resources	Ohrid	37	39,5714	11,23769
	Kumanovo	23	44,1818	11,20552

According to our expectations, there is a link between the child's age and family support and resources. The data in Table 3 confirm this. With the help of ANOVA, it was found that there were differences in family support for families with a child of different ages - at $p < 0,01$ level.

Table 3 Link between the child's age and family support and resources

ANOVA

		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Family re- sources	Between groups	352,026	2	176,013	1,591	,234
	Within groups	1770,500	58	110,656		
	Total	2122,526	60			
Family support	Between groups	2406,400	2	1203,200	83,711	,000
	Within groups	215,600	58	14,373		
	Total	2622,000	60			

Table 4 shows that there are differences in family resources among families with varying degrees of education - at $p < 0,05$, ie, as the level of education grows, so families find more ways to use resources that can improve quality of life of their member with intellectual disability, but also of the family in general. In contrast, support is not related to the degree of parenting.

Table 4 Link between degrees of education and family support and resources

ANOVA

		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Family re- sources	Between groups	1034,460	4	258,615	3,328	,041
	Within groups	1088,067	58	77,719		
	Total	2122,526	60			
Family support	Between groups	581,333	4	145,333	,926	,479
	Within groups	2040,667	58	156,974		
	Total	2622,000	60			

A child with intellectual disability implies a number of give ups and a constant need for help and escort of the child. For this reason, at least one member of the family is not employed in most families. The role of a companion or carer is usually taken over by the mother. The data in Tables 5 and 6 show that the sample of this survey does not statistically significantly affect the working status of the parents.

Table 5 Link between employment status of the mother and family support and resources

	City	N	Mean	Std. Deviation
Family support	Ohrid	27	45,9231	5,15528
	Kumanovo	33	54,6000	22,53442
Family resources	Ohrid	27	40,8571	10,78359
	Kumanovo	33	45,8000	11,41052

Table 6 Link between employment status of the father and the family support and resources

		N	Mean	Std. Deviation
Family support	Ohrid	37	46,5714	5,82687
	Kumanovo	23	49,4545	15,43609
Family resources	Ohrid	37	39,5714	11,23769
	Kumanovo	23	44,1818	11,20552

And the place of residence does not play a significant role of the resources and support that families receive. The data from Table 7 confirm this.

Табела 7 Link between life conditions and family support and resources

ANOVA

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.	
Family resources	Between groups	463,669	2	231,835	2,236	,139
	Within groups	1658,857	58	103,679		
	Total	2122,526	60			
Family support	Between groups	151,603	2	75,801	,460	,640
	Within groups	2470,397	58	164,693		
	Total	2622,000	60			

Depending on the family relations and the mechanisms for dealing with the stress caused by the member with intellectual disability in a family, relations with the brothers and sisters also depend. In some families there is an extremely positive attitude, and in others a negative attitude. Often, other family members at certain times of the day must be "helpers or carers" of their brothers and sisters. Often, parents are unable to pay sufficient attention to children with typical development and they have to adjust

their lifestyles and their contacts to family conditions. Studies show that sisters more easily deal with this situation and show greater care for a brother or sister with intellectual disability. The survey data shown in Table 8 does not show a link between the support and the resources the family uses with other children in the family.

Table 8 Link between number of children in the family and family support and resources

		Other children in the family	N	Mean	Std. Deviation
Family support		Ohrid	47	48,0588	12,74495
		Kumanovo	13	53,0000	
Family re-sources		Ohrid	47	42,8333	10,75530
		Kumanovo	13	30,0000	

While the degree of intellectual disability should influence the support that families need on the one hand and resources that can improve the quality of life of the child and the family as a whole on the other hand, the data in Table 9 show that there are no differences in family resources and support. The greater the degree of intellectual disability is, the greater the need for constant help and support is. At the same time, the greater the remaining abilities are, the more resources are needed so they can be highlighted.

Table 9 Link between degree of disability and family support and resources

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Family resources	Between groups	314,026	2	157,013	1,389	,278
	Within groups	1808,500	58	113,031		
	Total	2122,526	60			
Family support	Between groups	566,944	2	283,472	2,069	,161
	Within groups	2055,056	58	137,004		
	Total	2622,000	60			

The age of the child plays a role in the family support of our respondents. In families of children of a young age, they need more help. In family resources, age does not play a role, as shown in Table 10.

Table 10 Link between children age and family support and resources

	Children age	N	Mean	Std. Deviation
Family support	2,00	10	61,7500	21,79258
	3,00	50	44,5000	4,56997
Family resources	2,00	10	43,2500	12,57975
	3,00	50	41,8667	10,82897

Table no. 11 shows that there is no link between the sex of children and the support that the family has, as well as the resources available to it.

Table 11 Link between children sex and the family support and resources

	Children sex	N	Mean	Std. Deviation
Family support	Ohrid	30	44,3333	3,77492
	Kumanovo	30	52,3333	16,65833
Family resources	Ohrid	30	38,7778	11,26696
	Kumanovo	30	45,2000	10,06424

Perhaps the most subtle results of the research can be seen precisely through the representation of the arithmetic mean of the responses offered on the scale of the assessment of family support and family resources. Calculating the arithmetic meanings can be noted that the most support partners have exactly from their partner or spouse. Very often, the child with intellectual disability and the mutual fight with everyday problems contribute parents of children with disabilities to get even closer. A good indicator is also the high score in the day centre as a resource, which is the main goal of the non-institutional protection of children with intellectual disability. As allies and good support are the other parents of children with intellectual disability which was confirmed by our sample of research, as well as friends. Surprisingly is the fact that there is very little support from the parents, that is, the grandparents of the children.

Families most appreciate the time spent together with the whole family, or the time when one parent spends it with the children. Particularly striking is that the day centre again stands out as the most important resource in the life of children with intellectual disability, as well as the whole family in general.

Conclusion

The family as a natural environment for children's development and well-being should receive the necessary protection and assistance so that they can take full responsibility for the community.

- Educating parents about what their rights and obligations are what resources they can use and how they will affect their daily lives.

- Work of the expert team with all members of the family, engaging on other professional profiles that will help reduce the deviant occurrences in families, as well as develop a strategy for prevention of these phenomena and dealing with stress.
- Stimulating parents to overcome prejudices and obstacles from the environment and re-engaging them in social activities, increasing the number of friends and their activities directed at the wider social environment.
- Psychological support and counselling (solving the everyday problems and organizing the family life of children with disabilities, recognizing skills and talent in children, how to properly stimulate and direct the development of a child with intellectual disabilities).
- Support in health care (community institutions to share information and services that may be helpful, organizing counselling with family members about the importance of regular visits to control, organized lectures on health care, etc.).
- Educational support (additional support for adoption of life skills and professional rehabilitation, greater cooperation with day care centres and involvement of parents and siblings in educational activities).
- Psychosocial support (extension of the social network of the family, connecting the family with the services offered at the local level, involving parents and children for free sports, recreational and cultural activities, mediation with other institutions that are part of the support network that will contribute to improving the quality of life of families).

References

- Кескинова, А., Ајдински, Г., Мемеди, Б. (2015). „Квалитет на живот на семејството на дете со интелектуална попреченост“, Охрид.
- Костик-Ивановиќ, В., Трошанска, Ј., Калемичиевска, А. (2015). „Семеен квалитет на живот: споредба помеѓу семејства на деца со интелектуална попреченост и семејства на деца со оштетен вид“, Охрид.
- Петров, Р., Ѓурчиновска, Л., и Станојковска-Трајковска, Н. (2008). *Заштита и рехабилитација на лица со инвалидност*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија.
- Петров, Р., Копчарев, Д., и Такашманова, Т. (2004). „Процесот на деинституционализација на деца од Специјалниот завод во Демир Капија“, *Дефектолошка теорија и практика*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија.
- Skok A. Harvey D. Reddihough D. (2006). „Perceived stress, perceived social support, and wellbeing among mothers of school – aged children with cerebral palsy“, *Journal of intellectual and developmental disability*, vol. 31 (1).
- Станојковска-Трајковска, Н., Марковска, Б., Петров, Р. (2011). „Семејството – најважна алка во процесот на деинституционализација“ *Зборник на трудови, Симпозиум со меѓународно учество, Рана интервенција и развојни пореметувања*, 323-335, Охрид.
- Wanamaker CE, Glenwick DS. (1998). “Stress, coping and perceptions of child behavior in parents of preschoolers with cerebral palsy“, *Rehabilitation Psychology*, vol. 43 (4), p. 297-312.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This ensures transparency and allows for easy verification of the data.

Furthermore, it is noted that regular audits are essential to identify any discrepancies or errors early on. This proactive approach helps in maintaining the integrity of the financial statements and prevents any potential issues from escalating.

In addition, the document highlights the need for clear communication between all parties involved. Regular meetings and reports should be provided to keep everyone informed about the current status and any changes that may occur.

Finally, it is stressed that the information provided should be kept confidential and used solely for the purposes intended. Any misuse of this data could have serious consequences for the organization.